

9 En økologisk hage - en uunnværlig del av gård-skolesamarbeid?

Linda Jolly

Å inkludere skolehage som tema i gård-skolesamarbeid var ikke tiltenkt da kursene begynte. Det viste seg imidlertid at for kursdeltagerne og deres prosjekter var hage et viktig element i det tilbudet som ble bygget opp på gården. Ikke alle bønder visste hvordan de skulle gå frem for å skape en hage. Siden har hagebruk blitt et fast tema på kursene og noe som inngår i de aller fleste gård-/skole prosjekter.

Skolehager før og nå

Det finnes fremdeles mennesker som har opplevd skolehagen på deres skole under oppveksten. Skolehager fantes i Norge fra tidlig i forrige århundre og fikk en oppsving etter krigen. De fleste skolehagene forsvant da tanken om matvareberedskap ble borte – på 60-og 70-tallet. I dag er det mange skoler og lærere som ønsker seg mulighetene som en økologisk hage tilbyr.

Dette ønsket samsvarer med læreplanen. Kunnskapsløftet oppfordrer skolen til å gi elevene innsikt i økologiske forhold. Under overskriften "Det miljøbevisste menneske" omtales vitenskapens feilgrep og vårt levesett som har dype og truende virkninger for miljøet. Derfor er det nødvendig å utvide innsikten om sammenhenger på tvers av faggrensene. Etter en drøfting av miljøutfordringene, konkluderes med følgende:

Opplæringen må følgelig gi bred kunnskap om sammenhengene i naturen og om samspillet mellom menneske og natur. (Undervisningen) må spore de unges trang til å forstå prosessene i naturen...må vekke deres tro på at solidarisk handling og felles innsats kan løse de store globale problemene.

Foto: Sidsel S. Sandberg

Hindringer for skolehager

Likevel er det ofte tungt for skoler å gjenoppbygge skolehagen. Mange skoler har mistet arealet som en gang var skolehage og har allerede liten bevegelsesplass for elevene. Andre er utsatt for hærverk. Det største problemet er nok å avsette timer og ressurser nok på skolene for å få det til. Spesielt sommerferien ser ut som en uovervinnelig barriere. For mange skoler er den beste løsningen å ha hagen på gården, en hage som kanskje etter hvert får "avlegger" på skolen.

Foto: Anne Grutle

Motiver for en skolehage på gården

Mange av de samme motivene gjelder for hagen som for gården generelt. Det som er spesielt for hagen er, for eksempel, at elevene er med på å skape hagen hvert år. Uten deres innsats blir det ingen hage. Dermed opplever de seg som et ledd i et større prosjekt; å få frem en stor blomster- og grønnsakhage til glede for øyet og maven. Om høsten er dette fellesskapet enda tydeligere når resultatene av deres arbeid bæres inn som råstoffer til matlagingen og til pynt på de dekkede bord.

Kortreist mat og elevbedrift

Innholdet i begrepet "kortreist mat" får en klar betydning når elevene tar grønnsakene opp av jorden, vasker dem og bærer dem inn til dem som lager mat. Eller de tar dem med til nærbutikken og selger dem der. Hager egner seg godt til en småskalaproduksjon som kan være kjernen i en elevbedrift. På vinterstid når det kan være krevende å finne nok arbeid ute, kan bearbeidelse av tørkede urter bli til produkter som elevene både kan ta hjem, bruke i matlaging og selge eller gi bort.

Å spise seg til innsikt

Matlaging og måltider har fått spesiell oppmerksomhet i den nye læreplanen. Jo flere av ingrediensene/råstoffene i matlagingen som kommer fra en bugnende grønnsakshage på gården og elevenes egen innsats der, jo lettere er det for dem å gjennomskue sammenhengen "fra jord til bord". De så å si spiser seg til innsikt i livsgrunnlaget. Slik som Kristina Parow skrev i kapittelet om måltidene, vi "utnytter" opplevelsene av smak, lukt og farger med det som taes fra hagen. Den rike sanseerfaringen gir elevene et

varig grunnlag for en forståelse av matjorden og vår avhengighet av å kultivere naturen.

Erfaringen gjennom hendene

I hagearbeid får elevene erfaring med jorden gjennom hendene. For at elevene skal få en, bokstavelig talt, førstehåndsforståelse av vår avhengighet av jord, må de ha hendene i jorden. Det er mest meningsfylt i en kjøkkenhage der alt arbeidet gjøres nettopp manuelt, med hendene. Der blir de kjent med ulike jordtyper, med deler av livet som finnes der, som meitemarken og dens betydning.

De store sammenhengene i hagen

Elevene får også med seg hele livssyklusen. De får et klart forhold til årstidens skifting. De må så og plante om våren, høste om høsten og spise direkte av avlingen fra hagen. Om vinteren må de ta opp fra kjeller og fryser det de konserverte om høsten. Menyen vil avspeile årstiden. De blir også konkret kjent med veien fra frø til plante - og til frø igjen. (Frøsanking til neste års hage bør være en selvfølgelig del av høstens arbeid. Her er også tilknytning til avl og genetikk.) I hagen er ikke alt menneskeføde, men noe går til mat til hønene, som igjen gir egg til matlagingen og gjødsel til vekstene.

Den maskinelle produksjonen av dyreføde er ikke så enkelt å følge i detalj. Men etter arbeidet i hagen er det lettere for dem å forstå at dyreføret har vokst i jorden og opptrer som silo, kraftfôr og halm i fjøset. Dette gir en helhet i kunnskapsformidlingen.

Helheten opplever de også i vilkårene for plantenes vekst i hagen. De ser hvordan vekstene vi skal spise er avhengige av lys, vann og menneskenes arbeid og omsorg. Plantene trenger gjødsel som de henter fra dyrene på gården, og de trenger plass som vi må gi dem ved å fjerne andre vekster, "ugress". Plantene trenger også surstoffet som de får bl.a. gjennom meitemarkens ganger i jorden og en skånsom graving av jorden på våren.

Hagen som et rom

Det siste jeg vil nevne, er at hagen skaper et "rom" som mange elever forbinder seg med. Her er det et sted for arbeid i mindre grupper hvor den fortrolige samtalen får vekstvilkår. Hagen innbyr også til ro og ettertanke - en oase for mange som stresses av tempoet i livet for øvrig. I hagen tar alt sin tid, og jeg har sjelden opplevd en hage hvor ikke skuldrene synker litt av seg selv og pusten blir dypere.

Det økologiske som grunnlaget for hagearbeid

Det er ingen forutsetning at gården drives økologisk for å gi et verdifullt pedagogisk bidrag til elevenes skolegang. Når det gjelder skolehager, stiller det seg noe annerledes.

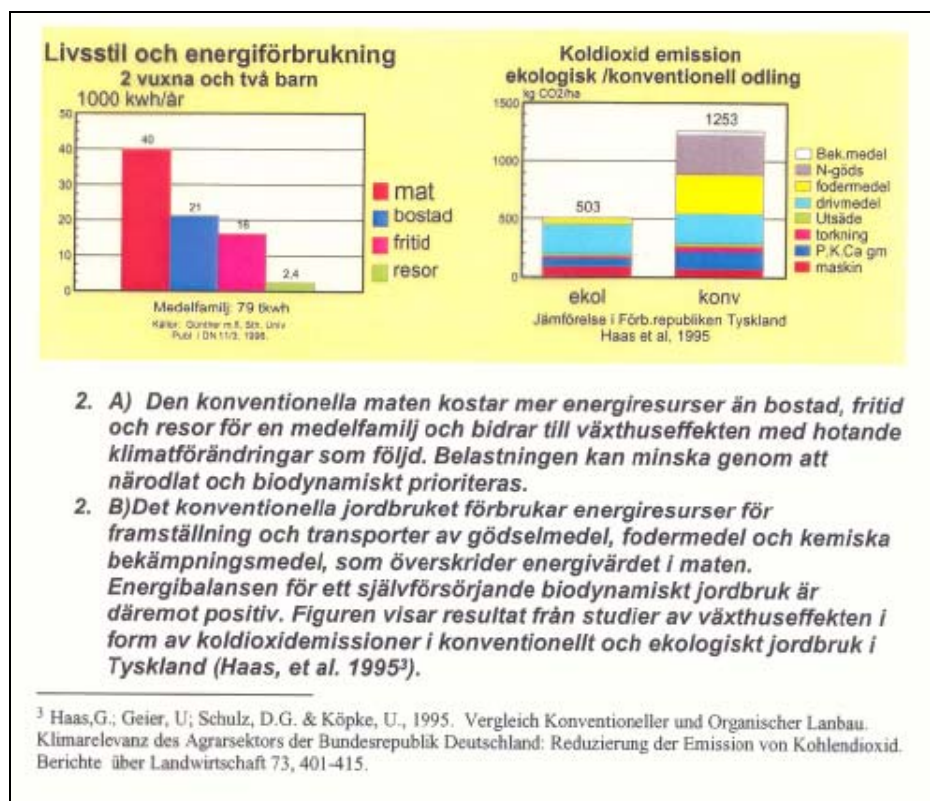
Hva er økologisk?

Ordet "økologi" har preget vår tankemåte i forhold til naturen i andre halvdel av forrige århundre. Det betegner et avgjørende skift fra å betrakte og studere organismene hver for seg til et fokus på det som skjer mellom organismene, på forhold og sammenhenger. Dette gjelder også for økologisk landbruk og hagebruk. Det er ikke hovedsakelig forbudene (sprøyter ikke, bruker ikke kunstgjødsel) som betegner økologisk dyrking, men en oppmerksomhet på forhold mellom dyr og åker og mellom stedets naturgitte forutsetninger og menneskets evne til å "regissere" elementene for å skape vedvarende avkastning.

Det første økologiske landbruk i Norge begynte på en liten gård i Østfold som ble drevet biodynamisk fra 30 tallet. Hovedtanken bak denne måten å drive landbruk var at gården skulle betraktes som en organisme, en enhet som var uavhengig av tilførsel av både gjødsel og fôr. Det internasjonale regelverk er i dag ikke like strengt, men økologisk dyrking innebærer fortsatt mye mer av det som svenskene kaller for "kretsløps" jordbruk: en bestrebelse på å skape en balanse i produksjoner som gjør at gården er mest mulig uavhengig av innkjøpte varer, både gjødsel og fôr. På en gård kan denne kretsløpstanken realiseres i hagen hvor elevene kan erfare hvordan resirkulering av organiske rester fra kjøkkenet, ugress fra hagen og møkk fra dyrene i komposten gir grunnlaget for en god avling og en varig fruktbarhet i jorden. Bortsett fra noen redskaper og frø i første året, kan hageprosjektet drives som et eksempel på hvordan pleie av de naturelementene som finnes på stedet kan kaste av seg hvert år og enda skape et stadig bedre grunnlag for de kommende års avlinger.

På denne måten kan vi la elevene få en opplevelse av å være med på å finne løsninger på mange av de største problemene verden står overfor i dag. Kompostering bidrar til å løse avfallsproblemet. Egen grønnsaks- og fruktavling i hagen bidrar til mindre transport og større andel kortreist mat, osv. For tiden er det debatten om globale oppvarming og økende CO2 innholdet i atmosfæren er mest påtrengende. Mens alternative biler, reiser, kjøp av CO2 kvoter og

etterisolering av hus får mye oppmerksomhet i media, har de andre steder oppdaget at den største effekten på bruk av energi (og dermed oppvarming, CO2 og oljeknapphet) er gjennom både hva vi spiser og hvordan maten er produsert. I tabellen nedenfor fra forskning i Sverige kan vi se hvilke enorme reduksjoner i en families energibruk utgjøres ved kjøp av økologisk dyrkede varer.

Hvorfor er det slik? Først og fremst fordi at produksjon av kunstgjødsel er en enorm energikrevende prosess. Mens plantene tradisjonelt har vokst av "gratis" solenergi og gir avkastning mer energi enn det som er brukt for å få avlingen frem, er det i dag mulig å bruke mer energi i landbruksproduksjon enn det man får igjen i avlingen. Så lenge energiressursene kunne betraktes som uendelig, var det lett å betrakte landbruk basert på stort forbruk av energi for "effektivt", dvs. at det var behov for færre mennesker. I dag er beregninger gjort bl.a. på hvor mange energi "slaver" som trengs for å få en dags matrasjon til forbrukeren. For en dags mat for et menneske i USA ville det krever 111 timers arbeid av et fullvoksnet menneske.¹⁰

Hvis vi skal lære elevene om muligheter for en bærekraftig fremtid, må vi lære dem hvordan mat kan produseres med fornybare ressurser. Vi kan vise nitrogenfiksering gjennom symbiotiske jordbakterie. Vi kan vise hvordan jorden evner å binde organisk material - en evne som gjør matjorden til vårt største lager for CO₂. Vi kan vise hvordan mennesker har valgt ut og tatt vare på frø til de beste plantene for å få frem lokal tilpassete sorter. Vi kan vise hvordan bruk av samplanting og villvoksende urter kan styrke plantes evne til å stå imot sykdommer og insekt angrep, vi kan vise dem hvordan en skånsom pleie betyr en berikelse av naturen. Alt dette og mye mer kan vi gjøre i en hage på gården.

Undersøkelser viser at barn får med seg en engstelse for verdens fremtid så tidlig som 4. klasse. Det er avgjørende at de blir tatt med

¹⁰ Se "Eating Fossil Fuels: Oil, Food and the Coming Crisis in Agriculture", Dale Allen Pfeiffer.

i noe som kan oppleves som en mulighet, en del av en løsning på mange av de problemene vi står ovenfor. En økologisk hage vil kunne bli en hjørnestein i en ansvarlig pedagogikk for en ny og bedre verden.

Praktisk råd og knep

Det finnes flere bøker om økologisk hagedrift som viser skritt for skritt hvordan man går frem. I tillegg, har vi skrevet en bok om skolehager¹¹ ut i fra erfaring som er blitt gjort i skolehagekursene over de siste 10 år. Kursene er lagt opp over 1.5 - 2 år etter de samme prinsippene som gård-skolekursene: semesteroppgaven er et referat av det praktiske prosjektet som står i midtpunktet. Det er en måte å kanalisere veiledning og hjelp i en avgjørende startfase. Selvfølgelig er det utfordringer knyttet til etablering og drift av en skolehage på gården. Sommerferie er kanskje det største. Men, ved å gi plass til en skolehage på gården, kan man også skape et møtested for forskjellige mennesker. Kanskje en dag i uken, noen timer, kan man holde åpent for lukingsbesøk. Noen lager litt mat - en salat fra hagen, for eksempel. Man arbeider sammen noen timer, snakker, lærer noen hagegrep, og føler at man har gitt et bidrag. Vi kjenner til prosjekter hvor kommunen gir støtte til ungdomsarbeid i sommerferie som rusforebyggende tiltak. Med en elevbedrift er det også mulighet for at noen får betalt av overskuddet fra salg av produktene. Det er også mulig å bygge en bro til foreldre og skape et sted som kan bruke deres engasjement, eller å invitere våre nye landsmenn til innsats i hagen. De har ofte ferdigheter langt over det vi sitter inne med og kan få en tilknytning som kan gi dem

¹¹ "Skolehagen: Etablering, drift og pedagogisk tilrettelegging av en skolehage", Linda Jolly og Marianne Leisner.

språkkunnskaper og en mulighet til å bidra på en meningsfull måte. Pensjonister og hagelags entusiaster har også bidratt vesentlig til en oppblomstning av nye skolehageprosjekter. Mulighetene finnes - det er bare å oppdage de, og å gripe dem.